

DOXOGRAFIE K HÉRAKLEITOVÍ

Obsahuje řecký nebo latinský text a český překlad všech zlomků, které edice Diels-Kranz značí jako „nepřímé“ – A – včetně jejich verzí a dodatečně nalezených souvislostí.

Za čárkou je číslo odstavce v textu pramene, za lomítkem je pořadové číslo verze zlomku se stejným značením edice D-K.

Hérakleitův život a názory

A 1 Diogenés Laertios, Vitae philosophorum IX, 1 - 17

Rozsáhlý referát Diogena Laertia (viz kap. Hérakleitos - osoba, život dílo). V něm je také pramen zlomků B 40, B 41, B 42, B 43, B 44, B 45, B 46, B 121 v jejich kontextu zachování a také paralela zlomku B 90. Dále zde jsou verze, parafráze nebo analogie zlomků B 3 (dvakrát), B 8, B 31, B 50, B 51, B 60, B 67, B 80, B 90, B 91, B 99, B 100, B 101, B 126b, B 137 nebo jejich částí.

(S použitím překladu Antonína Koláře, Pelhřimov 1995 - z řeckého originálu ed. R.D. Hicks; upraveno s ohledem na řecký text edice Diogenis Laertii vitae philosophorum, ed. H.S. Long; Oxford, Clarendon Press 1964.)

(A 1, 1)

HÉRAKLEITOS

Hérakleitos z Efesu byl syn Blosónův – nebo podle některých Hérakontův. Mužného věku dosáhl v 69. olympiádě (504 až 501 před n. l.). Byl velmi povýšený jako málokdo a přezíravý, jak je zřejmé i z jeho spisu, v němž praví (B 40): „Mnohoučenost nenaučí mít rozum, vždyť by byla naučila Hésioda i Pýthagoru a dále Xenofana a Hekataia.“ Neboť (B 41): „To moudré je jedno, vědět, že důmysl (†) řídí všechno skrze vše.“ A o Homérovi tvrdil, že si (B 42) „zaslouží být vyhozen ze závodů a ztloučen a stejně tak i Archilochos“.

(A 1, 2)

Říkal také, že (B 43) „zpučnost je třeba hasit spíše než požár,“ a že (B 44) „je třeba, aby lid bojoval o zákon, který se rodí, jako o hradbu“. A těmito slovy obviňuje Efesany, protože vyhnali jeho druha Hermodóra (B 121):

„Efesané si zaslouží, aby všichni dospělí byli usmrceni a zanechali město nedospělým, neboť vyhnali Hermodóra, muže z nich nejprospěšnějšího, se slovy: ‘Nikdo ať není nejprospěšnější z nás, a pokud někdo takový je, ať je jinde a u jiných.’“

Když pak ho žádali, aby jim dal zákony, odmítl to, protože obec již byla opanována špatnou ústavou.

(A 1, 3)

Uchýlil se do svatyně Artemidiny a hrál s dětmi kostky; když ho pak Efesané obstoupili, vzkřikl na ně:

„Co se divíte, ničemové? Což není lepší dělat toto, než s vámi spravovat obec?“

Nakonec se vystěhoval, zprotiviv si lidi, a žil osaměle v horách, živě se travou a bylinami. Když z toho ovšem dostal vodnatelnost, vrátil se do města a záhadně vyzvídal na lékařích, mohl-li by udělat ze záplavy sucho. Protože ho nechápali, zahrabal se ve stáji do kravského hnoje, doufaje, že se teplem hnoje voda z něho vypaří. Když však ani takto ničeho nedosáhl, skonal ve věku 60 let.

(A 1, 4)

Náš epigram na něho zní takto:

Často mi bylo divné, jak mohl Hérakleitos,
přetrpěv život tak těžký, mít tak nešťastnou smrt.
Neboť když zhoubná nemoc mu vodou zdolala tělo,
v očích mu zhasivši světlo, přinesla neblahou tmou.

Hermippos však tvrdí, že se ptal lékařů, může-li mu někdo z nich tlakem na vnitřnosti vyčerpát vodu. A když řekli, že ne, položil se na výsluní a poručil chlapcům, aby ho přikryli hnojem. Takto prý druhého dne skonal a byl pohřben na agoře. Neanthés z Kyziku však tvrdí, že když se nemohl vyprostit z hnoje, zůstal ležet; a byv pro tuto změnu nepoznán, stal se potravou psů.

(A 1, 5)

Již od dětství vzbuzoval podiv; už jako mladík říkal, že nic neví, ale když dospěl, tvrdil, že všechno poznal. Nebyl žákem nikoho, nýbrž prohlašoval, že se vyptával sám sebe (viz B 101) a naučil se všemu sám od sebe. Sótión však tvrdí, že podle zpráv některých byl posluchačem Xenofanovým a že Aristón uvádí ve spise *O Hekataiovi*, že byl vyléčen i z vodnatelnosti a zemřel na jinou nemoc. Toto pak tvrdí taky Hippobotos.

Kniha, jež se mu připisuje, se podle souvislosti nazývá *O přirozenosti*, dělí se však na tři části, totiž o veškerenstvu, politickou a theologickou.

(A 1, 6)

Věnoval ji jako dar do svatyně Artemidiny. Někteří tvrdí, že ji napsal úmyslně nejasně, aby ji mohli číst [jenom] povolání a ne kdekdo z obyčejných lidí, aby se nedala snadno tupit.

Popisuje ho i Tímón těmito slovy:

Mezi nimi pak zdvihl se křikloun Hérakleitos,
davu jenž spílá a v hádankách mluví. (viz Il. I,247-248)

Theofrastos přičítá jeho trudnomyslnosti, že některé části díla jsou jen zpola dokončené a na různých místech jsou napsány pokaždé jinak. Antisthenés uvádí v *Nástupnictvích* jako známku jeho velkomyslnosti, že postoupil hodnost krále svému bratrovi. Jeho spis měl takovou slávu, že díky němu vznikli i jeho stoupenci, kterým se říkalo hérakleitovci.

(A 1, 7)

Celkově si všimal těchto věcí: Všechno sestává z ohně a do něj se zase navrácí (viz B 31, B 90); vše se děje podle osudového určení (viz B 137) a jsou věci se sladují protichůdnými pohyby (viz B 51) a že všechno je plné duší a daimonů. Vyslovil se též o tom, jak v kosmu všechno souvisí; že Slunce je tak velké, jak se jeví (viz B 3). Uvádí se také jeho výrok (B 45): „Ani ten, kdo prochází všechny cesty, nemůže svým krokem najít hranice duše, tak hluboké má určení.“ Říkal, že (B 46) „mínění je posvátná choroba, a zrak že klame“.

Ve svém spise se občas vyjadřuje jasně a srozumitelně, takže i největší omezenec jej může snadno pochopit a povznést svou duši; stručnost a pádnost výkladu je totiž neporovnatelná.

(A 1, 8)

V jednotlivostech má pak takovéto názory: Oheň je prvkem a (B 90) „směnou ohně je všechno“; děje se to jeho zředováním a zhušťováním, nepodává však o tom jasného výkladu. Všechno vzniká podle protikladnosti (viz B 8) a celek je v ustavičném toku jako řeka (viz B 91). Všechno je vymezeno a je jeden svět; rodí se z ohně a opět se spaluje v jistých cyklech střídavě po veškerý věk; děje se to podle osudového určení. Z protikladů se pak ten, jenž vede ke vzniku, nazývá zápasem a svárem (viz B 80); zatímco ten, který vede ke všeobecnému vzplanutí, se nazývá souhlasem (viz B 50) a mírem (viz B 67); proměna se nazývá cestou nahoru dolů (viz B 60), podle níž vzniká svět.

(A 1, 9)

Neboť zhuštěný oheň se zvlhčuje, když se sráží, a tak vzniká voda; zhuštěná voda pak se proměňuje v zemi, toto je cesta dolů. Země se opět roztéká, vzniká z ní voda a z ní pak zbývající živly. Převádí totiž skoro všechno na výpary z moře - a toto je cesta nahoru. Výpary vznikají ze země a z moře; jedny jsou jasné a čisté, druhé temné. Oheň nabývá moci jasnými výpary, vlhkost těmi druhými. Jaké je to obklopující (obloha?), to nevysvětluje; jsou prý v tom však duté nádoby, obrácené dutinou k nám. V nich se shromažďují jasné výpary, tvoří plameny, a to jsou hvězdy.

(A 1, 10)

Nejjasnější a nejteplejší je plamen Slunce; ostatní hvězdy jsou totiž více vzdáleny od Země, a proto méně září (viz B 99) a hřejí; zatímco Luna, která je bližší Zemi, se nenesou čistým prostorem. Slunce se ovšem pohybuje v místě průzračném a nesmíšeném, jeho vzdálenost od nás je uměřená, proto více hřeje a také svítí. Zatmění Slunce i Luny nastávají pootočením oněch dutých nádob vzhůru. Měsíční proměna podob Luny se děje otáčením v ní co do malosti nádoby. Den a noc, měsíce, roční doby (viz B 100) a roky, také deště a větry a vše, co je tomu podobné, vzniká podle rozdílných výparů.

(A 1, 11)

Neboť když jasný výpar vzplane v dutině (Reiske; rkp: v kruhu) Slunce, působí den, zatímco když nabude převahy opačný <výpar>, způsobuje noc. A vzrůst tepla z jasného výparu dělá léto, zatímco převaha vlhkosti z výparu temného způsobuje zimu (viz B 126b). V souvislosti

s tím pak vykládá i původ všeho ostatního. O Zemi však nic neprohlašuje, jaká je a co je, ale neříká nic ani o těch dutých nádobách. To byly tedy jeho názory.

Pokud jde o Sókrata a jeho výrok, když se obeznámil s Hérakleitovým spisem, který mu podle Aristonovy zprávy přinesl Eurípídés, to jsme pověděli ve stati o Sókratovi (A 4 /3).

(A 1, 12)

Gramatik Seleukos však tvrdí, že jakýsi Krotón vypravuje ve svém *Potápěči*, že první tu knihu přinesl do Hellady jakýsi Kratés, který také řekl, že kdo se v ní nechce utopit, ten že potřebuje nějakého délského potápěče. Jedni ji uvádějí pod nadpisem *Músy* (Platón, *Sofisté*s 242e), druzí *O přirozenosti*; Diodotos pak:

Přesné kormidlo pro cestu životem;

jiní: *Ukazatel povah; Jeden svět obratu všeho pospolu.*

Když se ho ptali, proč mlčí, odpověděl prý: „Abyste vy mohli tlachat.“

I Dáreios zatoužil po jeho společnosti a napsal mu tento list:

(A 1, 13)

„Král Dáreios, syn Hystaspův, pozdravuje moudrého muže, Hérakleita z Efesu.

Složil jsi knihu *O přirozenosti*, které je těžko rozumět a kterou je těžko vykládat.

Neboť vykládá-li se v některých částech podle tvého slohu, zdá se, že její význam spočívá v tom, že obsahuje pozorování kosmu, a to jak coby veškerenstva, tak i všeho toho, co v něm vzniká, totiž co je ustanoveno v nejbožštějším pohybu. Z největší části však obsahuje zdrženlivost v úsudku, takže i ti, kdo se nejvíce obírají písemnictvím, jsou na rozpacích o správném výkladu toho, co jsi napsal. Proto si král Dáreios, syn Hystaspův, přeje mít účast na poslouchání tvé řeči a na helénské vzdělanosti.

(A 1, 14)

Přijď tedy spěšně do královského paláce, abych tě spatřil. Heléni si totiž většinou nevšímají moudrých mužů a přezírají všechno to, co krásně předkládají k vážnému naslouchání a poučení. U mne se ti však dostane ve všem přednosti, denně krásného a vážného rozprávění a uvidíš život v souhlasu s tvými radami.“

„Hérakleitos z Efesu pozdravuje krále Dáreia, syna Hystaspova (viz Kléméns Alex., *Strómateis* I, 65)!

Všichni lidé, kteří žijí na zemi, jsou vzdáleni pravdy a uskutečňování spravedlnosti a pro svou ubohou nerozumnost se oddávají své nenasytnosti a slávychtivosti. Já však, jenž se zříkám každé špatnosti a vyhýbám se nasycení každého nedostatku, které je provázeno závistí, a protože mám strach z přílišné okázalosti, nemohl bych přijít do perské země, jsa podle svého záměru spokojen s málem.“

Takto se zachoval tento muž i vůči králi.

(A 1, 15)

Démétrios však praví v *Soujmenovcích*, že pohrdnul i Athéňany, ačkoli byl u nich ve svrchované vážnosti, a spíše se rozhodl pro domovinu, přestože ho Efesané tupili. Vzpomíná

ho i Démétrios Falérský ve své *Obraně Sókrata* (Wehrli IV, fr. 92). Je velmi mnoho vykladačů jeho spisu; patří k nim totiž Antisthenés (Hérakleitovec, odlišný od Kynika, viz Diogenés Laertios VI, 1,19), Hérakleidés Pontský (V,6,86; V,6 88; Wehrli III, fr. 39), Kleanthés [z Pontu?] (VII, 5,174) a stoik Sfáiros (VII, 6,178); mimo to Pausaniás (patrně odlišný od jiných známých Pausaniů), zvaný „napodobitel Hérakleitův“, Níkomédés a Dionýsios. Z gramatiků jej vykládal Diodotos, který však tvrdí, že spis není o přirozenosti, nýbrž o ústavě, a že výklad o přirozenosti je tam vložen jenom jako příklad.

(A 1, 16)

Hierónymos uvádí, že i Skythínos, jambický básník, se pokusil podat jeho řeč ve verších. Uvádějí se na něho též mnohé epigramy, mezi nimi i tento:

Hérakleitos jsem, proč mnou nahoru dolů smýkáte, hlupci?
Pro ty, kteří mne chápou, tvořil jsem, pro vás však ne.
Jeden člověk mně za třicet tisíc je, nesčíslní však
za nic. Toto pak říkám i v sídle Persefony.

A jiný takovýto:

Nečti jen rychle Hérakleita z Efesu knihu;
velmi je neschůdná stezka, kterou v ní třeba se dát.
Soumrak a nejasno vládne v ní; když však tě uvede do ní
zasvěcenec, pak ihned nad slunce jasnější jest.

(A 1, 17)

Bylo pět Hérakleitů: první ten, o němž jsme nyní psali; druhý lyrický básník, od kterého pochází chvalozpěv na dvanáct bohů; třetí elegický básník z Halikarnassu, na něhož složil Kallimachos tyto verše:

Při zprávě o tvé smrti mi vytryskly, Hérakleite,
slzy, když jsem si vzpomněl, kolik jen celičkových dní
oba jsme prohovořili. Však nyní, příteli kárský,
dlouho již spočíváš v hrobě, proměněn v popel a prach.
Tvoje básně však žijí a Hádés, podsvětí vládce,
všechno jenž uchvátí, na ně ruku nevloží svou.

Čtvrtý pocházel z Lesbu a napsal dějiny Makedonie; pátý byl vtipkař, který vážné podával žertem a přešel k tomuto druhu skladby od zpěvu s doprovodem kithary.

A 1a /1 Súda, s.v. Ἡράκλειτος

Hérakleitos: Vlastní jméno. Hérakleitos prý řekl, že o tělo se nemá dbát a považoval je za hodné vyvržení spíše než hnůj (viz B 96). Pro tuto unáhlenost se pak přestal léčit, dokud by mu bůh nepřikázal zacházet s tělem jako s nástrojem.

Hérakleitos, syn Blossónův nebo Bauberův, podle některých pak Hérakinův:

Efesan, přírodní filosof, který byl nazván Temný. Neučil se u žádného z filosofů, ale stal se filosofem díky přirozenosti a úsilí. Když onemocněl vodnatelností, nevydal se lékařům, kteří o něj chtěli pečovat, ale sám se celý natřel hnojem a nechal se na slunci sušit. Když tak ležel, přišli psi a roztrhali ho. Jiní zase říkají, že zemřel zasypaný pískem.

Někteří tvrdí, že poslouchal Xenofana a pýthagorejce Hippasa. Vrchol jeho dospělosti byl v 69. olympiádě (504 /501 před n. l.), v době vlády Dáreia, syna Hystaspova. Napsal toho mnoho básnickým způsobem. Viz též „Délský potápěč“. (*V hesle „Délský potápěč“ Súda zpracovává podání Diogena Laertia XI, 22 = A 4 /3.*)

A 1a /2 Súda, s.v. Délský potápěč (*Déliú kolymbétú*)

„Délský potápěč.“ To bylo řečeno vzhledem k Hérakleitově knize pro její obtížnou pochopitelnost, totiž že je zapotřebí nějakého délského potápěče, který by se v ní neutopil. Jedni ji uvádějí pod nadpisem *Músy* (Platón, *Sofisté*s 242e), druzí *O přirozenosti*; Diodotos pak *Přesné kormidlo* pro cestu životem, jiní *Ukazatel povah*, *Jeden svět obratu* všeho pospolu (A 1,12). Nebo takto: *Délský potápěč* pro ty, kdo se potápějí až do krajnosti (viz A 14a). Když totiž dal Eurípidés Sókratovi spis temného Hérakleita a zeptal se ho, co si o něm myslí, tak odpověděl: Čemu jsem rozuměl, je urozené, proto myslím, že takové je i to, čemu jsem nerozuměl. Jenom to potřebuje nějakého délského potápěče (A 4 /3), aby se v tom člověk neutopil.

K tomu úsloví: „Délský potápěč“ se říká o těch, kdo jsou veskrze obratní v plavání (potápění).

A 1b Marcus Aurelius III, 3,1

Hérakleitos, který tolik filosofoval o vzplanutí světa, byl postižen nahromaděním vody ve vnitřnostech a zemřel natřený hnojem.

A 2 Strabón, *Geographica* XIV, 1,3 Meineke, p. 632-3

[Historik Ferekýdés] říká, že tažení Iónů, které probíhalo později než aiolská kolonizace, vedl Androklos, zákonitý syn athénské krále Kodra. Stal se tak zakladatelem Efesu. Proto tam prý byla ustanovena královská hodnost Iónie a ještě nyní se ti, kdo jsou z tohoto rodu, nazývají králi a náleží jim jisté pocty: Přední místo při závodech, purpurový šat jako znak královského rodu, hůl namísto žezla a vedení posvátných obřadů Démétry Eleúsinské.

A 3 Kléméns Alex., *Stromata* I, 65,4

Hérakleitos, syn Blysonův, přesvědčil tyrana Melankoma, aby se zřekl vlády. Pohrdal také nabídkou krále Dáraia, který ho zval, aby přišel do Persie.

A 3a /1 Strabón, Geographica XIV, 1,25; 642 (= verze B 121)

V Efesu se narodili tito významní mužové: Z těch dávných to byli Hérakleitos zvaný Temný a Hermodóros, o němž Hérakleitos říká:

„Efesané si zaslouží, aby dospěli byli oběšeni, neboť vyhnali Hermodóra, muže z nich nejznamenitějšího, pravice: ‚Nikdo ať není nejznamenitější z nás, a kdyby, tak ať je jinde a u jiných‘.“

Hermodóros podle všeho sepsal Římanům některé zákony.

A 3a /2 Plinius, Historia natur. XXXIV, 21

V senátu stála socha Hermodóra z Efesu, který byl interpretem zákonů decemvirů (viz Cicero, Tusc. disp. V, 36, 105). Socha byla zřízena na veřejné náklady.

A 3b /1 Plútarchos, De garrulitate 17; 511b

Nejsou snad chváleni a obdivováni ti, kdo bez pomoci slov symbolicky vyjádří to, co je třeba? Tak Hérakleitos, když ho občané požádali, aby jim dal nějakou radu, díky níž by dospěli ke svornosti, vystoupil na řečniště, vzal nádobu s vodou, nasypal do ní ječmen, smíchal s mátou, vypil a odešel. Tak jim ukázal, že spokojí-li se s tím, co se náhodou nabízí, a nebudou-li toužit po drahocennostech, udrží obec v míru a svornosti.

A 3b /2 Themistios, De virtute, p. 40 (neověřeno)

(Podáváme jen parafrázi delšího textu: Když byli Efesané v perském obležení, dál bezstarostně hodovali, jak byli zvyklí. Posléze se jejich zásoby začaly prudce tenčit, takže se sešli k poradě, co počít. Protože nikdo neměl odvahu navrhnout, aby se začali uskrovnovat, vzal Hérakleitos mlčky krupky ječmene a smísil je s vodou, posadil se na zem a mlčky směs snědl. To všichni pochopili jako radu, co je třeba dělat. Když se pak nepřátelé doslechli, že Efesané začali šetřit, přerušili obléhání a odtáhli.)

A 4 /1 Aristotelés, Rhetorica III, 5; 1407 b11-18 (cfr. B 1)

Obecně řečeno, musí být to, co je napsáno, dobře čitelné a snadno pochopitelné, což je totéž. Věty, které nemají dost vazeb a které je nesnadné členit, jako ty Hérakleitovy, to postrádají. Neboť rozčlenit Hérakleitovy věty je obtížný úkol, poněvadž bývá nejasno, k čemu něco náleží, zda k tomu, co následuje, či k tomu, co předchází. Tak např. hned na začátku jeho spisu (B 1.1), kde praví: „Vůči řeči platné vždy nechápaví jsou lidé.“ Je totiž nejasno, k čemu se vztahuje slůvko „vždy“ a jak [je třeba větu] členit.

A 4 /1a Anonymi In Aristotelis artem rhetoricam comm., p. 183.16-21 Rabe (Cc. in Arist. Gr. XXI.2)

Není to jasné kvůli tomu, že není zřejmé, k čemu je třeba vázat slovo „zlaté“, zda k Héraklovi, nebo ke kyji. (Aristot. 1407 b14) Rozčlenit to je vskutku obtížný úkol. Vždyť je nejasné, k čemu má náležet slovo „vždy“; zda k tomu, co předchází, tedy ke slovu „je potřeba“, tedy (B 1.1) „Vůči řeči o tom, co je třeba vždy, nechápaví jsou lidé“; nebo k tomu, co následuje, tedy k „těm nechápavým“, tedy „Vůči řeči o tom, co je třeba, vždy nechápaví jsou lidé“.

A 4 /2 Démétrios Rhétór, De elocutione 192

Zřetelnosti se dosahuje různě. Nejprve v termínech, potom ve vazbách. Co je však bez vazeb a naprosto rozvolněné, je zcela nejasné, neboť kvůli narušení vazeb není zřejmé, kde každá jednotlivá část věty začíná, tak jako v tom, co napsal Hérakleitos. Velmi četné poruchy vazeb to totiž činí temným.

A 4 /3 Diogenés Laertios, Vitae philosophorum II, 22

Vypravuje se, že když dal Eurípídés Sókratovi přečíst Hérakleitův spis a zeptal se ho, co si o něm myslí, tak odpověděl:

„Čemu jsem rozuměl, je urozené, proto myslím, že takové je i to, čemu jsem nerozuměl, jenom to potřebuje nějakého dělského potápěče.“

Hérakleitova nauka - oheň, protiklady, pohyb

A 5 /1 Aristotelés, Metaphysica I, 3; 984a

(...)

Anaximenés pokládal za počátek jednoduchých těl [živlů] vzduch, později Diogenés vodu a Hipposos z Metapontu a Hérakleitos z Efesu zase oheň.

A 5 /2 Simplikios, In Physica 23, 33

Hippasos z Metapontia a Hérakleitos z Efesu míní, že svět je jeden, pohyblivý a konečný. Počátkem však činí oheň, takže všechno jsoucí tvoří z ohně jeho zhušťováním a zředováním – a opět je do ohně rozkládají, neboť tato přirozenost je [pro ně] jedna a základní. Hérakleitos říká, že „všechno je směnou ohně“ (viz B 90). Dává světu také jakési pořadí proměn a vymezený čas proměny světa, podle nějaké osudové nutnosti.

A 5 /3 Áetios I, 3,11 (Dox. 283-4) z Plútarcha

Hérakleitos a Hippasos z Metapontu pokládají za počátek všeho oheň. Říkají, že z ohně všechno vzniká a do ohně všechno dokonává. Jeho pohasnutím se vytváří svět. Napřed, když se srazily jeho nejtvrdší díly, vzniká země; potom, když země změkla působením ohně, se přirozeně uvolňuje voda; když se pak vypařuje, vzniká vzduch. Svět a všechna těla se pak skrze oheň rozpouštějí ve vzplanutí.

A 5 /3 verze Áetios I, 3,11 (Dox. 283-4, Stobaei excerpta)

Hérakleitos a Hippasos pokládají za počátek všeho oheň. Z ohně totiž všechno pochází a do ohně všechno dokonává. Napřed, když se srazily jeho tvrdší díly, vzniká země; potom, když země změkla působením ohně, se přirozeně uvolňuje voda; když se pak vypařuje, vzniká vzduch. Svět a všechna těla se pak skrze oheň rozpouštějí ve vzplanutí.

(Cfr. Áetios, Placita philosophorum V, 5, 1)

A 5 /4 Galénos, De elementis sec. Hipp. I, 4; I, 443 Kuehn

Ti [kteří považují oheň za prvek] dokazují, že oheň je prvek, takto: Ze sloučení a zhuštění ohně vzniká vzduch; podlehne-li ještě většímu stlačení, stane se vodou; při největším stlačení se nakonec stane zemí.

A 5 /5 (Kahn XLIII B) Simplikios, In Physica 23,38 (Vol. IX, p. 24. 4-8 Diels) = Theofrastos, Physicorum opiniones fr. 1; Dox. 475 (cfr. B 90)

Hérakleitos totiž říká, že všechny věci jsou směna ohně a že je i nějaké pořadí a vymezený čas proměny světa podle jakési osudové nutnosti. Je zřejmé, že téhož názoru byli i ti, kteří spatřili

rození živých bytostí, řemeslné dovednosti nebo vaření a to, jak se postup i změna všech věcí děje teplem.

A 5 /5a Papyrus Derveni col. 9.2-10

Ti, kdo nerozumí tomu, co je řečeno, se domnívají ... (5) Kdo tedy poznává, že oheň, – [nakol]ik se stýká s ostatními věcmi, prý věci čeří a brání jim žářem být pohromadě, – se odvrací, [nakol]ik je vhodné, aby to, co se odvrátilo, nebrání[lo] věcem dohromady ztuhnout. Věci, kterých se kdy dotkne, jsou [jím] ovád[nuty, ovlád]nuté se mísí (10) s ostatními. (...)

A 5 /6 Apuleius, De mundo 19-20 (řecký citát = B 10)

A opravdu, přirozenost protikladů se proměňuje sama od sebe a z disonancí se stává jeden soulad. Tak se spojuje mužské a ženské a obojí rozdílné pohlaví tvoří z nepodobných podobnou živou bytost. Také umění vytvářejí z nestejných prvků něco stejného, když napodobují přírodu: malířství z rozdílných barevných pigmentů, (...) Vždyť i hudba (...) K tomu se v jednom ze svých mlžných výroků [vyslovil] i Hérakleitos (B 10): „Spojitosti: celé a necelé, shodné a neshodné, souzvučné a nesouzvučné, a ze všeho jedno, a z jednoho vše“.

A 6 /1 Platón, Cratylus 402a (cfr. B 91)

Hérakleitos někde říká, že všechno se pohybuje a nic netrvá, a když všechno, co je, připodobňuje k proudu řeky, praví (verze B 91): „Dvakrát do téže řeky bys nevstoupil.“

A 6 /2 Áetios I, 23,7 Stobaei excerpta (Dox. 320)

Hérakleitos odstranil ze světa pokoj a klid, neboť toto patří mrtvým. Všem dal pohyb, věčný věčným, pomíjivý pomíjivým.

A 6 /3 Platón, Theaetetus 160d

Velmi krásně jsi tedy řekl, že vědění není nic jiného než vnímání, a spadá s ním v jedno a totéž, když podle Homéra a Hérakleita i veškeré takové společnosti se všechno pohybuje jako proudy...

A 6/4 Platón, Theaetetus 152e

Protože nic není jedno ani něco ani nějaké, avšak všechno vzniká ze změny místa, z pohybu a ze vzájemného míšení. My o tom říkáme, že to jest, ale to užíváme nesprávného názvu, neboť přísudek „jest“ nenáleží nikdy ničemu, nýbrž všechno stále vzniká. A v tom se shodují všichni mudrci po řadě mimo Parmenida: Prótagorás, Hérakleitos i Empedoklés a také z básníků vynikající zástupci obojího druhu poesie, v komedii Epicharmos, v tragédii Homér, jenž svými slovy:

Ókeana, původce bohů, i pramatka Thetys (*Ílias* 14, 201)

řekl, že všechny věci jsou dětmi proudění a pohybu.

A 6/5 Platón, Theaetetus 153a5-d7

Sókratés: Jistě, Theaitéte. Neboť i tohle jsou dostatečné důvody pro myšlenku, že to, co zdánlivě jest - i vznikání - je způsobováno pohybem, nebytí a zanikání klidem. Neboť teplo a oheň, jenž pak rodí a spravuje ostatní věci, se sám rodí ze změny místa a tření, ale to obé je pohyb. Což nevzniká oheň právě takto?

Theaitétos: Ano, tak to je.

S: Vždyť i rod živých bytostí má původ ze stejných počátků.

Th: Jak by ne?

S: A co stav těla? Zdali pak se klidem a nečinností neničí, kdežto cvičením a pohybem se spíše upravuje?

Th: Ano.

S: A co se týče duše a jejího stavu, zdali pak není pravda, že učením a péčí, což jsou pohyby, nabývá vědomostí, upravuje se a stává se lepší, kdežto při klidu, což je nepečování a neučení, se nejen ničemu nenaučí, ale zapomíná i to, čemu se naučila?

Th: Ba, věru.

S: Tedy první věc, pohyb, je dobrá jak pro duši tak pro tělo, kdežto druhá naopak?

Th: Zdá se.

S: Mám ti tedy ještě říkat o stavech bezvětrí a nehybného moře a o všech takových stavech, kdy klid způsobuje hnutí a zkázu, kdežto jeho opak zachovává? A k tomu na dovršení všeho mám předvádět ten „zlatý provaz“ (*Ílias* 15, 20) a násilně přesvědčovat, že jím Homér nemyslí nic jiného než Slunce a ukazuje, že dokud je obloha a Slunce v pohybu, tak všechno u bohů i u lidí trvá a zachovává se, ale kdyby stálo jako uvázané, byly by všechny věci zničeny a všechno by se, jak se říká, obrátilo vzhůru nohama?

A 6/6 Platón, Cratylus 412d - 413c

Ti, kteří se domnívají, že všechno je v pohybu, předpokládají o většině toho, že nedělá nic jiného, nežli že mění své místo – a tím vším že cosi prochází, čím se všechny děje dějí; tato

věc pak že je velmi rychlá a velmi jemná. Vždyť by prý jinak nemohla procházet skrze to, co jest, kdyby nebyla velmi jemná, aby ji nic nemohlo zadržet; a musí být velmi rychlá, aby pro ni ostatní věci byly jako nehybné. Protože tedy řídí všechny ostatní věci tím, že jimi prochází (*diaion*), proto byla náležitě nazvána jménem „spravedlivé“ (*dikaion*), přičemž byla pro lepší výslovnost přibrána na pomoc hláska „k“. Až potud se tedy, jak jsme právě řekli, mnozí shodují v tomto výkladu spravedlivého. (...)

Dost jsem se prý už dozvěděl, ale když jsem chtěl naplnit svou touhu, tu se mi každý snaží říkat něco jiného a už se spolu neshodují. Jeden totiž o spravedlivém (*dikaion*) tvrdí, že to je Slunce, neboť to jediné procházející (*diaion*) a zahřívající (*kaion*) krásli jsoucna. A tu kdykoli to někomu říkám, máje radost, že jsem se dověděl něco krásného, ten se mi směje, když to vyslechne, a ptá se mne, zdali myslím, že na světě není nic spravedlivého, když Slunce zapadne. A tu když na něho naléhám, co si o tom myslí zase on, tak tvrdí, že spravedlivé je ohněm. To však není snadné vědět.

A 6 /7 Aristotelés, De caelo III, 1; 298b 29 (cfr. B 31, B 90)

Ti však tvrdí, že všechno ostatní vzniká a plyne, že nic není určité, že však trvá jakési jedno, z něhož všechny věci pocházejí jeho proměňováním. Zdá se, že toto chtějí říci mnozí, například Hérakleitos z Efesu.

A 6 /8 Aristotelés, Topica 104b 21

Podle Hérakleita se všechno pohybuje.

A 6 /9 Seneca, Epistulae VI, 6, 23; p. 58, 23 Reynolds (cfr. B 49a)

Naše těla jsou unášena jako voda v řece. Všechno, co vidíš, běží s časem; nic z toho, co vidíme, netrvá. I já sám jsem změněný, zatímco mluvím o tom, že se všechno mění. Toto měl na mysli Hérakleitos, když řekl: „Do téže řeky dvakrát vstupujeme i nevstupujeme.“ Jméno řeky totiž trvá, ačkoli voda už otekla. Na říčním proudu je to nápadnější než v člověku.

A 6a Filón Alex., Quis rerum divinarum haeres sit 43, 214 Wendland

Vždyť jedno sestává z obou protikladů, jeho rozdělením se protiklady stávají patrnými. Což to není právě to, o čem Řekové tvrdí, že to Hérakleitos – u nich významný a proslulý – učinil centrem filosofie a chlubil se tím jako novým objevem? Vždyť je to starý objev Mojžíšův, že protiklady mezi díly [oběti] vyrůstají z Něho [z Boha] samotného; výrok mající úctu, jak to zřetelně ukázal.

Hérakleitova nauka - poznávání

A 7 /1 Aristotelés, *Metaphysica* III, 3; 1005b23

Pro nikoho totiž není možné soudit, že totéž je i není, jak se někteří domnívají, že říkal Hérakleitos.

A 7 /2 Aristotelés, *Metaphysica* IV, 7; 100b35 - 1006a6

Jak jsme už řekli, někteří tvrdí, že totéž může být a nebýt a že takto můžeme usuzovat. Takovou řeč užívají mnozí z těch, kdo mluví o přirozenosti. My jsme však to, že by něco současně bylo a nebylo, právě prohlásili za nemožné. Ukázali jsme, že toto je nejspolehlivější ze všech principů. Někteří to ovšem schvalují a pro svou nevzdělanost to vyhlašují. Vždyť je to nevzdělanost, nevědět, čeho výklad je třeba hledat a čeho ne.

A 7 /3 Aristotelés, *Metaphysica* IV, 7; 1012a24-26

Zdá se, že Hérakleitova řeč dělá ze všeho pravdu, když o všem mluví tak, že je a není.

A 7 /4 Aristotelés, *Metaphysica* XI, 5; 1062a30-34

Jednoduše není žádný důkaz proti takovým věcem, nýbrž proti tomu, kdo je tvrdí. Kdyby se někdo na ten obrat raději zeptal samotného Hérakleita, přinutil by jej k souhlasu, že protikladné výpovědi o těchže věcech nikdy nemohou být pravdivé.

A 7 /5 Aristotelés, *Metaphysica* XI, 6; 1063b25

Ti, kdo se řídí podle Hérakleita, tedy nemohou mluvit pravdu, ba ani přívrženci Anaxagorovi. Plynulo by z toho totiž, že o tomtéž vypovídáme současně i opak.

Hérakleitova nauka - božství

A 8 /1 Áetios I, 7,22 *Stobaei excerpta* (Dox. 303, 8-10 Diels)

Hérakleitos říká, že cyklický oheň je věčný (viz B 30), osud pak že je určení, které pracuje prostřednictvím protichůdnosti věcí.

A 8 / 2 Áetios I, 27,1 Stobaei excerpta (Dox. 322, 2-4 Diels) (cfr. B 137)

Hérakleitos říká, že všechno se děje podle osudu, který je totéž, co nutnost.

A 8 / 3 Áetios I, 28,1 Stobaei excerpta (Dox. 323, 1-6 Diels) (cfr. B 137)

Hérakleitos nazýval podstatu osudu řečí, která prostupuje bytností veškerenstva. Tato [bytnost osudu] je aithérické tělo, semeno vzniku veškerenstva i míra uspořádaného cyklu.

A 9 Aristotelés, De partibus animalium I, 5; 645a16-23

Vždyť ve všech přírodních bytostech spočívá cosi úžasného. Jako se také vypráví o cizincích, kteří se přišli setkat s Hérakleitem: Když prý k němu přišli a viděli, že se vyhřívá u pece, zůstali stát ve vchodu. On je však vyzval, aby odvážně přistoupili, neboť i na tomto místě jsou bohové. Tak máme ke zkoumání každého živočicha přistupovat beze strachu, neboť v každém je něco přirozeného a krásného.

Hérakleitova nauka - svět, proměny

A 10 / 1 Platón, Sophista 242d2 - 243a2 (cfr. B 91, B 10, B 51)

Jiný zase mluvil o dvou, o vlhkém a suchém nebo teplém a studeném, a ty spolu snoubí a spojuje sňatkem; ale u nás škola elejská, počínajíc od Xenofana a ještě dříve, soudí, že to, čemu se říká vše, jest jedno, a tak vykládá ve svých vypravováních. Avšak později kteréši Músy íónské [Hérakleitos] a sicilské [Empedoklés] přišly na myšlenku, že nejjistější je obě ta mínění spojit a říci, že jsoucno jest množství i jedno a že je udržováno pohromadě nepřátelstvím i přátelstvím. Neboť se „vždy rozchází a schází“, říkají silnější z Mús; ale slabší opustily zásadu, že je tomu tak stále, a říkají, že vše je střídavě tu jedno a přátelské, a to působením Afrodíty, jindy zas mnohé a samo sobě nepřátelské jakýmsi svárem.

A 10 / 2 Aristotelés, De caelo I, 10; 279b12-17

Všichni tedy říkají, že svět (*úrános*) je vzniklý, avšak podle jedněch je věčný, poté, co vzniknul, podle jiných je však pomíjivý jako cokoliv jiného, co bylo sestaveno; podle dalších

se to děje střídavě, jednou je a jindy zaniká, a že se toto střídání děje stále. Tak je to u Empedoklea z Akragantu a Hérakleita z Efesu.

A 10 /2a Alexandros u Simplikia, In De caelo VII; 294,13-26

(...)

(= B 30.1-2, parafráze 3) „Tento svět neutvořil žádný z bohů ani z lidí, nýbrž byl vždy.“

(...)

(= parafráze B 30.1-3) „Takovýto svět nikdy nepočal, nýbrž byl vždy.“

(...)

A 10 /3 Aristotelés, Physica III, 5; 204b 35 - 205a 7

(...) Jako tvrdí Hérakleitos, že se vše jednou stane ohněm. (...) Všechno se totiž proměňuje z opaku do opaku, tak jako z tepla v chlad.

A 10 /4 Simplikios, In De caelo VII; 294, 4-5 Heiberg

A Hérakleitos říká, že jednou svět vzplane ohněm, jindy se však z ohně znovu ustaví v nějakých časových cyklech, ve kterých „se vzněcuje s ohledem na míry a hasne s ohledem na míry“ (B 30.5). Tentýž názor pak později měli i stoici.

A 10 /5 Áetios II, 1, 2 Stobaei excerpta (Dox. 327,5-9 Diels)

Thalés, Pýthagorás, Empedoklés, Ekfantos, Parmenidés, Melissos, Hérakleitos, Anaxagorás, Platón, Aristotelés a Zénón říkají, že svět je jeden.

A 10 /6 Áetios II, 4, 3 Stobaei excerpta (Dox. 331,5-7 Diels)

Hérakleitos říká, že svět není vzniklý co do času, nýbrž co do záměru.

A 10 /7 Áetios II, 11, 4 Stobaei excerpta (Dox. 340,5-7 Diels)

Parmenidés, Hérakleitos, Stratón a Zénón říkají, že nebe je ohnivě.

A 10 /8 Aristotelés, De caelo I, 10; 280a

Tvrdit, že [svět] střídavě vzniká a zaniká, je totéž, jako činit jej věčným, avšak podléhajícím proměnám tvaru. (...)

A 10 /9 Alexandros z Afrodisiady, In Meteorologica VI, 90a; 61,33-32,6

(...) Močály a bažiny se stávají obyvatelnými díky tomu, že se tam vlhkost vysycháním stává úměrnou. Pak se ovšem úměrně tomu jiná místa stávají neobyvatelnými pro nadměrné sucho. Za příčinu toho se považuje proměna světa a jeho pomíjivost. Z těchto znamení mohli někteří dojít k mínění o vzplanutí světa, jako třeba Hérakleitos a ti, kdo mají díky němu ono mínění: Stoici. (...)

A 10 /10 Theofrastos, Metaphysica 15; p. 7a 9-16 Usener = p. 16 Ross & Fobes

I těm, kdo předpokládají pouze hmotné principy, by se však mohlo zdát nerozumným, kdyby celek světa a každá z částí veškerenstva měly uspořádání, úměrnost, tvary, síly a cyklické pohyby, avšak v počátcích by nic takového nebylo. „Jako hromada ledabyle nasypných věcí je nejkrásnější svět,“ (B 124) říká Hérakleitos. (...)

Hérakleitova nauka - astronomie

A 11 /1 Áetios II, 13, 8 Stobaei excerpta (Dox. 342,6-7 Diels)

Parmenidés a Hérakleitos říkají, že hvězdy jsou shluky ohně.

A 11 /2 Chrýsippos (Fragmenta Physica 690) u Áetia II, 17, 4 Stobaei excerpta (Dox. 346,18-20 Diels)

Hérakleitos a stoici tvrdí, že hvězdy se živí z pozemského výparu.

A 11 /3 Áetios II, 13, 16 Stobaei excerpta (Dox. 343,7-13 Diels) (cfr. B 139)

Hérakleitos a pýthagorejci říkají, že každé uspořádání hvězd má vládu, že země je obklopena vzduchem v bezmezném jasu. Tyto názory se nalézají v orfických spisech: totiž že svět tvoří každá z hvězd.

A 11 /4 Aristotelés, Meteorologica II, 2; 354b33 - 355a8

Proto jsou také směšné všechny dřívější názory, že Slunce se živí vlhkostí. Někteří dokonce tvrdí i to, že se kvůli tomu dějí obraty Slunce [slunovraty], neboť tatáž místa nemohou [Slunci] stále poskytovat potravu; to je však na ni odkázané, neboť jinak zahyne. Vždyť i oheň, který je zjevný, žije potud, dokud má potravu – a vlhkost je ohni jedinou potravou. Jako kdyby se vzestup vlhkosti dostával až ke Slunci, nebo jako kdyby cesta vlhkosti vzhůru byla taková jako při vzniku plamene. Asi proto přijali tento názor i o Slunci.

A 11 /5 Aristotelés, Problemata XXIII 30; 934b 23

Proto i někteří hérakleitovci tvrdí, že z vyschlé a ztvrdlé pitné vody vznikají také kameny a země; i to, že Slunce je výpar z moře.

A 12 /1 Áetios II, 20, 16 (Dox. 351 Diels)

Hérakleitos a Hekataios říkají, že Slunce je pochodeň vystupující z moře a obdařená myslí.

A 12 /2 Áetios II, 22, 2 (Dox. 352)

[Slunce je tvarem] podobné míse, dutě prohnuté.

A 12 /3 Áetios II, 24, 3 (Dox. 354)

[Zatmění nastává] otočením mísovité podoby, takže se dutina ocitne nahoře a vypuklá strana dole, vůči našemu pohledu.

A 12 /4 Áetios II, 27,2 (Dox. 358)

Hérakleitos říká, že Měsíc má podobu mísy.

A 12 /5 Áetios II, 28, 6 Stobaei excerpta (Dox 359,1-10 Diels)

Hérakleitos říká, že se Sluncem je to stejné jako s Měsícem. Tyto hvězdy mají podoby dutých nádob, přijímají záři z vlhkého výparu a osvětlují zjevnost. Slunce je však jasnější, neboť se ubírá v čistším vzduchu, zatímco Měsíc ve zkalenějším, a proto se jeví slabší.

A 12 /6 Áetios, Placita philosophorum II, 29, 3

Hérakleitos říká, že zatmění (fáze?) Měsíce se dějí otočením dutiny a nakloněním.

A 12 /7 Hippolytos, Refutatio I, 4, 3

A jak říká Empedoklés, celé naše okolí je plné špatností. Tyto špatnosti dosahují až po Měsíc, když se šíří z místa Země. Dále však nepostupují, ježto veškerá místa nad Měsícem jsou čistší. Toto si myslel i Hérakleitos.

A 13 /1 Áetios II, 32, 3 Stobaei excerpta (Dox. 364,5-10 Diels)

Tak řečený velký rok nastává, když planety dosáhnou těchže míst, ze kterých jejich pohyb začal. (...)

Hérakleitos říká, že se skládá z 18 000 slunečních let. Stoik Diogenés říká, že je to 365 těch let, které byly „rokem“ u Hérakleita (*tedy po 30 letech; ale $365 \times 30 = 10\,950$ let*).

A 13 /2 (Kahn XLIII A) Censorinus, De die natali 18, 11 (Kahnovo čtení)

Mimo to je [velký] rok, jehož zimou je veliká potopa, (...) létem pak vzplanutí, což je zkáza světa. Zdá se totiž, že průběhem časů je svět zachvacován střídavě tu ohněm, tu záplavou. Aristarchos se domníval, že se tak děje v průběhu 2 484 let, Hérakleitos a Linos, že 10 800 let.

A 13 /2 verze Censorinus, De die natali 18, 10-11 (edice Censorina):

Tento rok je také u některých nazýván sluneční, u jiných [u Hérakleita?] zase „rok boží“. (...)

A 14 /1 Áetios III, 3, 9 Stobaei excerpta (Dox. 369,3-8 Diels)

Hérakleitos říká, že hřmění vzniká nahlučením větrů a mraků a vpádem vanutí do mračen; záblesky že jsou zážehy ve výparech, bouřkové blesky pak zapálení a pohasnutí v mračnech.

A 14 /2 Seneca, Naturales quaestiones II, 56, 1

Hérakleitos se domníval, že blýskání je podobné tomu, jako když my zapalujeme oheň. (...)

A 14a /1 Níkandros z Kolofónu, Alexipharmaca 171-177
(Alexipharmaca, ed. A.S.F. Gow and A.F. Scholfield: *Nicander. The poems and poetical fragments*. Cambridge, Cambridge University Press, 1953)

Těž ty se vnoříš do temně fialového a trpkého moře,
které Zemětrás Poseidón dal větru i ohni k službě.
Vanutím nepřátelským je zajisté podmaněn pod jho
vždyživý oheň, a do šíra plynoucí voda se třese
jasnicími větry. A proud je bez řádu, miluje bouře,
ovládá i silné plavce, jimž je přisouzen zánik;
dříví poslouchá zákon ohně, i když je mu nepřátelský.

A 14a /2 Scholia in Nicandri Alexipharm. 170-176
(Scholia et glossae in Nicandri alexipharmaca - scholia vetera et recentiora; ed. M. Geymonat, *Scholia in Nicandri alexipharmaca*, Milan, Istituto Editoriale Cisalpino, 1974)

Temně fialový (171) znamená tmavý, černý.

Atmeuein (172) znamená být ovládán; říká, že moře a oheň jsou ovládány větry (171-172) a že moře vládne plavcům (176) jako oheň dřevu, *hylé*, látce (177).

Atmeuein (172): Být ovládán, protože *atmenes* jsou otroci. Že jsou moře a oheň ovládány větry, zjevně podle božského zákona, prý říkal i Menekratés.

Zemětrás (172): Poseidón.

Oheň <a také moře> *syndamnatai* (173): Je *podmaněn*.

Vždyživý oheň (174): Vždy živý oheň i doširoka se rozlévající voda se třese před *jasnicími*, *argestas* (175), čímž má na mysli větry.

Achynetos (174) znamená tolik, co *polychytos*, bohatě se rozlévající (*do šíra plynoucí*), neboť prefix zde má rozšiřující význam.

Už Hérakleitos chce takovým způsobem vyložit, že podle něj je všechno navzájem protikladné.

Třese se, etresen (174): Bojí se.

Argestas (175): Částečně synekdochicky.

Hé men (175): Moře, *thalassa*.

Bez řádu, akosméesa (175): Neuspořádané (moře), nespořádané, díky proudění nakloněné zuřivosti; má rádo vzbouřit se, vzkypět a šilet, a tímto trojím přívalem si podrobuje plavce.

Slova „lodě podléhají moři“ znamenají, že dříví je podrobena ohni.

Obrat „jimž je přisouzen zánik“ (176) znamená: Ti, kteří umírají v moři.

Hérakleitova nauka - duše, vnímání

A 15 /1 (Kahn CXIII) Aristotelés, De anima I, 2; 405a 24 (cfr. B 12; Hippón A 10 /2 z Aristotela, De anima 405b 24)

(Tito mluví o počátcích jako o duši...) A Hérakleitos říká, že počátkem je duše, nakolik je duše výparem, ze kterého sestává také všechno ostatní. Toto je nejméně tělesné a vždy plynoucí. Pohyblivé se tedy poznává pohyblivým. Že jsoucna jsou v pohybu se domníval on i mnozí jiní.

A 15 /2 Macrobius, Somnium Scip. I, 14, 19

Podle fyzika Hérakleita je [duše] jiskrou hvězdné bytnosti.

A 15 /3 Áetios IV, 3, 12 Theodoreti et Nemesii excerpta (Dox. 389,1-5 Diels)

Hérakleitos říká, že duše světa je výpar z vlhkostí v něm (viz B 12). Duše v živých bytostech pak z výparu z těch vlhkostí, které jsou kolem nich, i z těch, které jsou v nich samých. [Duše světa a duše v živých bytostech] je ustavena sourodně.

A 15 /4 Platón, Phaedo 96b 3-8

A zdalipak to, čím myslíme, je krev (viz Empedoklés), či vzduch (Anaxagorás), či oheň (Hérakleitos)? Nebo žádná z těchto látek, nýbrž je to tak, že mozek (Alkmaión) poskytuje sluchové, zrakové i čichové počítky a z těch vzniká paměť a mínění, a z paměti a mínění a když se ustálí, že takto vzniká vědění?

A 15 /5 Áetios IV, 3, 4 Theodoreti excerpta (Dox. 388,5-7 Diels)

Parmenidés, Hippasos a Hérakleitos říkají, že duše je ohnivá.

A 16 /1 Sextos Empeirikos, Adversus mathematicos VII, 126-134

Delší referát Sexta Empeirika (s využitím překladu Tomáše Vítka). Obsahuje zlomky B 1, B 2, B 107. Od odstavce 127 cituje Sextos Poseidónia (Fr. 353.1-45 Theiler).

(A 16 /1, 126)

Hérakleitos se domníval, že člověk je vybaven dvěma nástroji k poznání pravdy, smyslovým vnímáním a logem. Z nich pokládal smyslové vnímání za nevěrohodné, podobně jako dříve zmiňovaní přírodní filosofové, logos však pokládá za kritérium skutečnosti. Smyslové vnímání výslovně odmítá, když říká: „Špatnými svědky jsou lidem oči a uši, když mají barbarské duše“ (B 107), což se rovná tvrzení, že „věřit nerozumným smyslům přísluší jen duším barbarů“.

(A 16 /1, 127)

Za soudce pravdy tedy prohlašuje logos, ne ovšem jakýkoli, nýbrž ten společný a božský. To je však třeba v krátkosti vysvětlit. Oblíbeným tématem filosofů přírody totiž je, že to, co nás obklopuje, je rozumné a myslící.

(A 16 /1, 128)

Už mnohem dříve to vyjádřil Homér, když říká (*Od.* XVIII, 136-7, př. O. Vaňorný):

Takový zajisté duch (*noos*) jest ve všech pozemských lidech,
jaký je den, ježž otec všech lidí a králů jim sešle.

Také Archilochos říká (fr. 68 Diehl), že lidé mají takové smýšlení (*fronein*),
jakého dne jim ho Zeus dá.

Totéž je řečeno i u Eurípida (*Troad.* 885-7):

Vidět a poznat, ó Die, kdo jsi, je těžké a matoucí!
Ať jsi nutností přírody, nebo mysl (*nús*) lidí,
vzývám tě.“

(A 16 /1, 129)

Podle Hérakleita se tedy stáváme rozumnými, když tento božský logos vtahujeme při dýchání; ve spánku však na něj sice zapomínáme, avšak po probuzení se znovu stáváme rozumnými. Ve spánku, když jsou smyslové cesty uzavřeny, se totiž mysl v nás odděluje od své přirozené jednoty s tím, co nás obklopuje, a jediné spojení s tím udržuje prostřednictvím dechu jako nějakého kořene. Oddělením pozbývá schopnost paměti, kterou dříve měla.

(A 16 /1, 130)

Při bdění pak opět vyhlédáme smyslovými drahami jako nějakými okny a díky spojení s tím, co nás obklopuje, znovu nabýváme rozumovou schopnost. Má se to s tím podobně, jako když se uhlíky přiblížením k ohni proměňují a rozžhavují se, zatímco vzdálením od ohně hasnou. Tak i podíl toho, co nás obklopuje a co je v našich tělech návštěvníkem, se oddělením od okolí stává téměř nerozumným, kdežto díky přirozené jednotě a prostřednictvím co největšího počtu drah se stává příbuzným s celkem.

(A 16 /1, 131)

Hérakleitos říká, že kritériem pravdy je tento společný a božský logos a že účastí na něm se stáváme rozumnými, takže to, co se ukazuje všem společně, je důvěryhodné, neboť je přijato

společným a božským logem, zatímco to, co napadá nějakého jedince, je z opačného důvodu nevěrohodné.

(A 16 /1, 132)

Když tedy výše zmíněný muž začíná dílo *O přirozenosti*, ukazuje nějakým způsobem na to, co nás obklopuje, když říká (B 1): „Vůči řeči platné vždy nechápaví jsou lidé, jak předtím než ji slyšeli, tak poté, co uslyší prvně. Ačkoliv se všechno děje podle této řeči, podobají se nezkušeným, když zakoušejí taková slova i díla, jak je já vykládám, když každé rozlišuji podle přirozenosti a ukazují, jak se to s nimi má. Ostatním lidem však zůstává skryto, co dělají, když bdí, tak jako zapomínají, [co dělají,] když spí.“

(A 16 /1, 133)

Když těmito slovy výslovně uvedl, že vše činíme a myslíme díky účasti na božském logu, postupuje o něco dále a dodává (B 2): „Proto je třeba následovat to společné“, [protože *xynos* znamená íonsky „společné“], *xynos* je tak [totéž, co] *koinos*. „Ačkoliv je řeč společná, žijí mnozí tak, jako kdyby měli své vlastní vědomí.“ Vědomí totiž není nic jiného než výklad způsobu uspořádání veškerenstva. Proto také mluvíme pravdivě, když se účastníme na paměti logu, zato lžeme, když jsme v sobě samých.

(A 16 /1, 134)

Tak je zcela výslovně řečeno, že společný logos je kritériem toho, co se ukazuje, a že ty věci, které se ukazují všem společně, jsou věrohodné, poněvadž jsou posuzovány společným logem, zatímco věci, které se jeví komukoliv samotnému jednotlivě, jsou falešné.

A 16 /2 Sextos Empeirikos, *Adversus mathematicos VIII*, 286

Vždyť Hérakleitos také výslovně říká, že člověk není rozumný, neboť soudné je pouze to, co [vše] obklopuje.

A 16 /3 Apollónios z Tyany, *Epistulae 18* (= Hérakleitos fr. 133 Bywater)

Fyzik Hérakleitos říká, že člověk je co do přirozenosti nerozumný.

A 17 Áetios IV, 7, 2 Theodoretii et Nemesii excerpta (Dox. 392,5-8 Diels)

Hérakleitos říká, že duše opouštějící tělo se navrací k duši veškerenstva, se kterou je stejnorodá a má stejnou bytnost.

Hérakleitova nauka - lidé

A 18 Áetios V, 23 Theodreti et Nemesii excerpta (Dox. 434 Diels)

Podle Hérakleita a stoiků lidé začínají dospívat koncem druhého sedmiletí, když se hne semenný výron.

A 19 /1 (Kahn XCV A) Plútarchos, De defectu oraculorum 11; 415e 2-4

Ti, kteří čtou „o dospívajících“ (Hérodotos, fr. 171, 2 Rzach), počítají podle Hérakleita za generaci 30 let, neboť za tuto dobu rodič plodí potomka a potomek se sám stává rodičem.

A 19 /2 Filón, fr. Harris (Cambridge 1886), p. 20

Je možné, aby se člověk stal ve 30 letech dědečkem. Dospět totiž může kolem svého 14. roku a v tomto roce je schopný i plodit. Stejně tak dítě zrozené v tom roce může mít ve svých patnácti letech potomka.

A 19 /3 (Kahn XCV B) Censorinus, De die natali 17, 2; Seneca, Epistulae 12, 6-7

Tento čas [třicet let] je totiž podle Hérakleita nazýván „pokolení“, protože v této době se naplňují okruhy života. Okruhem totiž nazývá dobu, za kterou se přirozenost navrátí od lidské setby k setbě.

A 19 /4 Ióannés Lydus, De mensibus III, 14

Když Censorinus nazývá měsíc pokolení, nečiní tak podle Hérakleitova názoru.

A 20 Poseidónios, In Tim. (?) u Calcidia c. 251; p. 284.10 Wrob (cfr. B 67a)

Hérakleitos, se kterým se shodují i stoici, spojuje náš rozum s božským rozumem, který řídí a spravuje věci světa. Tímto neoddělitelným spojením sdílíme vědění o rozumných rozhodnutích, a proto nám může oznámit budoucí události pomocí smyslů, když duše odpočívá. Tak se děje, že se nám objevují obrazy neznámých míst a podoby lidí, jak živých, tak mrtvých. Hérakleitos připouští možnost věštění a zvláště to, že lidé, kteří si to zaslouhují, jsou nabádáni božskou mocí.

A 21 Kléméns Alex., Stromata II, 130

Anaxagorás z Klazomen říká, že cílem života je nazření a z něho plynoucí svoboda; Hérakleitos z Efesu zase, že zalíbení (*euaresésin*, příjemnost).

A 22 /1 (Kahn LXXXI A) Aristotelés, Ethica Eudemia VII, 1; 1235a 24-29

Mimo to (lásku a protikladný zápas) však jsou i oddělená umístění protikladů; zdá se však, že láska [je] svádí dohromady. (...) A Hérakleitos káral toho, kdo napsal (Homér, *Ilias* XVIII, 107):

Kéž by zahynul svár mezi bohy i mezi lidmi.

Vždyť bez vysokého a nízkého [tónu] by nebyl souzvuk a bez samce a samice, kteří představují protiklady, by nebyly živé bytosti.

A 22 /2 Simplikios, In Categoriae 412, 26 Kalbfl.

[Hérakleitos totiž tvrdí], že [v případě zrušení svárů] by všechno zaniklo.

A 22 /3 Núménios, fr. 16 Thedinga = fr. 52 des Places, u Calcidia, c. 297; cfr. Plútarchos, De Iside et Osiride 48; p. 370a

Núménios chválí Hérakleita za kritiku Homéra, který si přál zánik a zmizení všeho zla: Homér totiž nechápal, že tímto přáním souhlasí se zničením světa, neboť by tak byla zničena látka, která je zdrojem zla.

A 22 /4 (Kahn LXXXI B) Scholia A ad Iliadem XVIII, 107a 1

Hérakleitos, který považoval přirozenost jsoucích věcí za ustavenou díky sváru, zlehčoval Homéra, neboť mínil, že si přál zboření světa.

A 23 (Kahn XII) Polybios, Historiae IV, 40, 2-3

Nebylo by náležité používat dále básníky a mytografy jako svědky pro věci, o kterých nic nevíme, což právě ti před námi povětšinou dělali, uvádějíce, jak říká Hérakleitos, ve sporných případech nedůvěryhodné opory.

DALŠÍ DOXOGRAFIE K HÉRAKLEITOVÍ JE I V TESTOMONIÍCH O HIPPASOVI

Hippasos A 7 /2 Theophrastos, *Physicorum opin.*, fr. 1 (Dox. 475 Diels) u Simplikia, In *Physica* 23, 33

Hippasos z Metapontu a Hérakleitos z Efesu pak [předpokládají] jedno, a to pohyblivé a ohraničené. Za počátek ale mají oheň. Z ohně tvoří jsoucna zhušťováním a zředováním – jako z jedné základní jsoucnosti přirozenosti – a rozlučují je znovu v oheň.

Hippasos A 7 /3 Áetios I, 5, 5 Theodoreti excerpta (Dox. 292 Diels) = Theodóréos IV,12

Hippasos z Metapontu a Hérakleitos z Efesu, syn Blysónúv říkají, že jedno veškerenstvo je věčně pohyblivé a ohraničené; za počátek mají oheň.

Hippasos A 8 Kléméns Alex., *Protrepticus* 5, 64

Totožnost ohně a boha předpokládají Hippasos z Metapontu a Hérakleitos z Efesu.

Hippasos A 9 /1 Áetios IV, 3, 4 Theodoreti excerpta (Dox. 388 Diels)

Parmenidés, Hippasos a Hérakleitos o ní [o duši] říkají, že je ohnivá.

Hippasos A 9 /2 Tetullianus, *De anima* 5

Hippasos (*Terullianus ovšem komolí na Hipparchus*) a Hérakleitos [o duši říkají], že je z ohně.